

закладання, зберігання та оновлення державних резервів, забезпечення продовольчої і енергетичної безпеки держави, а також здійснення ефективної економічної діяльності підприємств системи при раціональному використанні їх виробничих потужностей і персоналу.

Володимир Горин

Тернопільський національний економічний університет

ФІНАНСОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ СУСПІЛЬНОГО ДОБРОБУТУ

Суспільно-економічні трансформації останніх десятиліть супроводжувалися різким зниженням рівня добробуту сільського населення. Занепад сільського господарства як галузі, масове банкрутство колективних сільськогосподарських підприємств, зменшення зайнятості в аграрному секторі призвели до обмеження можливостей сільських жителів реалізувати своє право на працю й гідний рівень життя. Заробітна плата в аграрному секторі «традиційно» є однією із найнижчих серед усіх галузей економіки, а сільське населення формує основу контингенту реципієнтів соціальних виплат. Чинна нормативно-правова база, яка покликана вирішити ці проблеми має значною мірою декларативний характер [1, с. 106], а закріплені у ній завдання і наміри – нереалізованими. Ускладнює проблему і неузгодженість пріоритетів та дій органів державної влади щодо соціально-економічного розвитку сільських громад і підвищення рівня життя сільського населення.

Знищення економічного базису для формування матеріального добробуту сільського населення за рахунок трудових зусиль призводить до спотворення структури його доходів, все більшу роль у яких відіграють соціальні трансферти. Доходи у формі заробітної плати, від підприємницької діяльності і продажу сільськогосподарської продукції складають менше половини сукупних ресурсів сільських домогосподарств [2, с. 199]. На думку Н. Василенки, це свідчить про руйнування основ мотиваційного механізму до розвитку активної зайнятості, пригнічення самостійності працюючих селян [1, с. 110], поширення утриманської психології та надмірних очікувань на допомогу з боку держави.

Вирішити проблему бідності сільського населення на довгостроковій основі можна лише за рахунок інтенсивного розвитку аграрного сектору, що дасть можливість не лише забезпечити підвищення рівня життя сільського населення, але й сприятиме зміцненню фінансової бази сільських громад, формуванню передумов для їх комплексного розвитку. Однак, розбудова ефективного аграрного сектору не можлива без належного фінансового базису, адже сільське господарство є однією із найбільш ресурсномістких галузей економіки, характеризується значною тривалістю виробничого циклу, значним періодом обертання коштів. Відтак, важливою передумовою розвитку стабільного розвитку галузі є забезпечення притоку для її потреб довгострокових фінансових ресурсів, оскільки власні кошти аграрних підприємств зазвичай обмежені. Особливо гостро проблема нестачі фінансування стоїть перед дрібними сільськогосподарськими виробниками, які не мають можливості залучити ресурси на внутрішньому ринку через їхню високу вартість, а також з об'єктивних причин позбавлені доступу на зовнішні ринки позикового капіталу.

Альтернативою ринковому механізму мобілізації фінансових ресурсів для потреб аграрної галузі є розвиток системи її державної підтримки, що передбачає використання широкого спектру фіскально-бюджетних важелів: бюджетного фінансування у формі дотацій та субсидій на виробництво та придбання ресурсів; спеціальних режимів оподаткування для аграрних підприємств; пільгового бюджетного кредитування і часткової компенсації вартості кредитних ресурсів; цінової підтримки через встановлення закупівельних цін на продукцію сільського господарства та здійснення інтервенцій на товарних ринках з метою підтримання сприятливої цінової кон'юнктури; державних гарантій за кредитами аграрних підприємств; страхування ризиків; фінансового забезпечення лізингових процедур тощо. Однак, значна

частина цих механізмів фінансової підтримки орієнтовані на великі аграрні підприємства і залишаються недоступними для дрібних фермерських підприємств і одноосібних селянських господарств. Відтак, спостерігається монополізація аграрного виробництва, формування крупних агрохолдингів, які поступово витісняють з ринку дрібних виробників. Хоча з точки зору підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва – це рух у правильному напрямку, однак за таких обставин марно очікувати, що зростання виробничих показників в аграрному секторі економіки призведе до поліпшення соціально-економічного становища сільського населення, матиме позитивний вплив на умови його життя та розвиток сільських територій.

Головною формою прямої підтримки аграрного сектору є бюджетне фінансування у таких формах: кошторисне фінансування (фінансування установ і організацій, які реалізують урядову політику в аграрній сфері); фінансування бюджетних програм; державні субсидії, субвенції, дотації та інші державні трансферти [3, с. 26]. Однак, як показує практика, обсяги бюджетного фінансування аграрного сектору залишаються недостатніми і характеризуються високим ступенем мінливості у розрізі цільових програм. Також зберігається нераціональна структура видатків, близько половини з яких складають витрати на утримання управлінських структур в аграрній галузі та реалізацію бюрократичних процедур. Для прикладу, у 2014 році понад 2,8 млрд. грн. із 5,8 млрд. грн. сукупних бюджетних видатків на сільське господарство становили видатки на здійснення наглядово-контрольних функцій бюджетними установами в системі Міністерства аграрної політики та продовольства України. Натомість, видатки за цільовими програмами прямої фінансової підтримки розвитку сільського господарства майже не збільшились. Зокрема, фінансування програми «Бюджетна тваринницька дотація та державна підтримка виробництва продукції рослинництва» у 2014 році склало 0,37 млрд. грн., а видатки на заходи з фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу сукупно склали 0,26 млрд. грн., тоді як у 2009 році лише за програмою здешевлення кредитів для аграрних виробників з бюджету було виділено 0,37 млрд. грн., а в 2008 році – 1,02 млрд. грн. Зауважимо, що у 2014 році на ці потреби було виділено всього 23,1 млн. грн.

Причини низької ефективності видатків бюджету на стимулювання розвитку аграрної галузі криються у недостатності обсягів фінансування і розмитості пріоритетів у виділенні коштів. На думку окремих експертів, обсяги бюджетних коштів, які спрямовує держава на стимулювання аграрного виробництва, покривають тільки половину від необхідної потреби [4, с. 208], а їхній розподіл між бюджетними програмами здійснюється з використанням методик, позбавлених зв'язку з результативністю використання коштів [3, с. 29]. До інших недоліків діючої моделі бюджетної підтримки аграрного сектору зараховують прорахунки у розробці цільових бюджетних програм; відсутність дієвого контролю за використанням виділених коштів; нестабільність та значні коливання обсягів фінансування окремих програм у розрізі років; низьку інвестиційну спрямованість бюджетної підтримки галузі сільського господарства та ін.

Податкові інструменти є одними із найбільш поширених непрямих методів фінансової підтримки сільськогосподарського виробництва, що отримали широке розповсюдження у світовій практиці. В Україні ключовим стимулюючим механізмом системи оподаткування в сільському господарстві є спеціальний режим справляння податку на додану вартість, який до 2016 року передбачав можливість виробникам зараховувати на спеціальні рахунки надходження податку від продажу їхньої продукції і використовувати ці кошти на потреби власного розвитку. За рахунок цієї норми обсяг фінансової підтримки аграрного сектору за період 2005-2015 рр. збільшився до 20 млрд. грн. [5, с. 35]. Однак, у 2016 році на вимогу іноземних кредиторів режим пільгового справляння податку на додану вартість було кардинально обмежено, а з 2017 року заплановане його повне скасування [6]. За оцінками експертів, це призведе до стагнації галузі й масового банкрутства дрібних виробників.

Для компенсації втрат від скасування спеціального режиму сплати податку на додану вартість з 2017 року передбачено реалізацію кредитних програм, спрямованих на фінансову підтримку дрібних та середніх сільськогосподарських виробників. Відповідно до угоди з

Європейським інвестиційним банком заплановане залучення 12-річного пільгового кредиту обсягом 400 млн. євро [7], кошти від якого мають бути направлені на підтримку розвитку аквакультури, а також пільгове кредитування малого і середнього агробізнесу. З цією ж метою передбачене залучення допомоги від Агентства з міжнародного розвитку США на суму 20 млн. дол. [8]. В доповнення до цього, проектом державного бюджету на 2017 рік передбачене суттєве збільшення видатків на надання прямої бюджетної підтримки малим та середнім аграрним підприємствам (до 500 га) у формі дотації в розрахунку на гектар ріллі. Обсяги цієї підтримки складатимуть 1% від ВВП галузі і на 2017 рік прогноуються на рівні 5,5 млрд. грн.

Перспективи вдосконалення фінансового забезпечення аграрного сектору вітчизняної економіки, на наш погляд, лежать у площині забезпечення доступності кредитування для дрібних сільськогосподарських виробників, а також подальшого підвищення ефективності видатків бюджету. Зниження адміністративних витрат і витрат на бюрократичні процедури, які лишень продукують корупцію в галузі, та спрямування вивільнених коштів на виконання бюджетних програм прямої чи опосередкованої фінансової підтримки підприємств здатне за умови незмінності сукупних обсягів бюджетного фінансування галузі забезпечити значно вищу віддачу від бюджетних коштів та посилити їх позитивний вплив на розвиток сільського господарства. Поряд з цим, необхідний цілий комплекс заходів, спрямованих на дерегуляцію діяльності суб'єктів господарювання аграрного сектору, усунення бюрократичних перепон, розвиток кооперації в сільському господарстві, оптимізацію режиму оподаткування галузі, формування мережі спеціалізованих кредитних установ в аграрній сфері та інше.

Реалізація окреслених заходів матиме не лише позитивні економічні, але й вагомні соціальні наслідки. Поліпшення фінансового становища дрібних виробників аграрної галузі, зміцнення місцевої економіки створить передумови для формування в сільській місцевості потужного середнього класу, зниження рівня бідності й загального підвищення рівня життя сільського населення.

Література

1. Василенка Н. Матеріальний добробут сільського населення: трудові виміри та особливості регулювання / Н. Василенка // Економіка АПК. – 2013. - №7. – С. 105-112.
2. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2015 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): Статистичний збірник. – Ч. 1. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 380 с.
3. Коваль С. Л. Прагматика бюджетного фінансування розвитку сільського господарства / С. Л. Коваль // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Економіка. – 2010. – Вип. 13. – С. 23-30.
4. Радченко О. Д. Напрями державної фінансової підтримки сільського господарства України / О. Д. Радченко // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2013. – № 1(3). – С. 207-214.
5. Зеленський А. В. Фінансове регулювання аграрного сектору економіки України: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / А. В. Зеленський. – Київ: КНЕУ ім. В. Гетьмана, 2016. – 224 с.
6. МВФ вимагає повного скасування спецрежиму ПДВ для аграріїв // Економічна правда. – 2016. – 10 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2016/03/10/584746/>
7. Рада ратифікувала угоду з ЄІБ про кредит в 400 мільйонів євро для агробізнесу // Інформаційне агентство «Уніан». – 2016. – 20 вересня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.ua/agro/1531342-rada-ratifikuvala-ugodu-z-eib-pro-kredit-v-400-milyoniv-evro-dlya-agrobiznesu.html>
8. Агентство USAID має намір виділити Україні \$20 мільйонів на підтримку фермерів // Інформаційне агентство «Уніан». – 2016. – 20 вересня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.ua/agro/1569646-agentstvo-usaid-mae-namir-vidiliti-ukrajini-20-milyoniv-na-pidtrimku-fermeriv.html>